

KULTURKRÓNIKA

NARODNIKOK A MAGYAR IRODALOMBAN

A magyar irodalomban új áramlatok észlelhetők. A korlátozott szólás- és sajtószabadság korszakában egyre vehemensebben jelentkezik egy új irodalmi hang, amely látszólag félelem és gáncs nélkül bírál, támad és leleplez. Ezek az írók, akik megszólaltak, öblös hangjukon a magyar nép nevében írnak, beszélnek és ítélik és könyörtelenül szembehelyezkednek mindama politikai és kulturális eredményekkel, amelyekhez az utolsó évszázad a fennálló gazdasági berendezkedés keretében eljutott. A liberális kozmopolitizmus, amely kétségtelenül egy magasabb kulturfokát jelentette a fullasztó lokálpatriotizmusnak, az új irodalmárok szerint olyan elnemzetietlenedéshez vezetett, amely végigfertőzte kulturánkat és irodalmunkat egyaránt. A város, mint a néptől való elidegenítő góc él tudatukban és egyedül a falu parasztjában látják a magyar élet, kultura, irodalom, nyelv és művészet tartalékolt öserejét.

Egy sereg író vallja és propagálja a földhöz és a néphez való viszonzatérés jelszavát, újságok és folyóiratok, sőt a rádió is azt a szellemet árasztja, amely népiességével üzen hadat a falutól eltávolodott városi kultúrának. Már a nyáron lezajlott margitszigeti íróhét feltárta a magyar irodalomnak ezt a sajátos jelenségét. A népies irányzat avant-gárdistái igyekeztek tudatosítani jelenlétüket a közvéleményben és egyben támadást intéztek az egyetemes magyar irodalom ellen. A dobogót, amit az Írók Gazdasági Egyesülete nyilván az írók és irodalom létkérdéseinek fórumául szánt, kisajátították a maguk számára és néhány előadás kivételével olyan célok szolgálatába állították, amelyek egyáltalán nem nevezhetők az egyetemes magyar irodalom céljainak. Ez a körülmény idézte fel nem utolsó sorban, hogy az írók javarésze tüntetően távolmaradt az írók kongresszusától és üres széksorok előtt, szinte zárt családi körben önmaguknak szónokoltak a nép új barátai.

Azok, akik megjelentek a fórumon, mint a magyar kultura legigazibb védelmezői, új elméletek mögé barrikádozták el magukat. A nép, a nyelv és az irodalom szentháromságának egységét hirdették, csaknem apostoli fanatizmussal, hívén azt, hogy ami három, az lehet egy és az egy önmagában is három. A nyelvnek és az irodalomnak oly misztikus erőt tulajdonítanak, hogy a magyar nyelv által megtermékenyített irodalom a foggantatásnak csodáját hívja új életre: magát a halódó népet. A népek, a nyelvnek és az irodalomnak egymással természetyszerű összefüggése oly magyarázatot nyer ebben az új irodalmi prófétizmusban, amely felcseréli a hatóerők szerepét és az irodalmat teszi meg olyan istenanyának, akit galambképeben megszáll az úr, hogy világcsodát szüljön, egy egész népet. Mert miről is van szó tulajdonképpen. Egy irodalmi irányzat abban a szinte ótestamentumi hitben él, hogy kiválasztott a cselekvésre. Nem kevesebbet akar, mint újjáteremteni egy népet a nép nyelvéből. Az újjáteremtő erő az irodalom. Helyesebben az az irodalom, amely ezt a feladatot vállalja. Tehát a népies irányzat. Távolról sem szabad azt képzelni, hogy ezt az írói megmozdulást pusztán irodalmi áramlatnak lehet tekinteni, mert itt nem egy izolált írói akcióról van szó, hanem olyan népies jellegű mozgalomról, amelynek gyökere társadalmi talajban érlelődött. Legfeljebb arról lehet szó, hogy néhány író ismerte fel mozgástörvényét ennek a szociális hatóerőnek és jutottak a fennálló

társadalmi rend írói közül arra a gondolatra, hogy az irodalmat nem lehet ráhagyni az írók kényére kedvére, akiknek individualizmusa ezt esetleg helytelen irányba tereli, hanem együttesen kell megteremteni azt az irodalmat, amely máskülönben csak írói alkotások sorozata marad, de sohasem lesz céltudatosan beállított és felfogott magyar irodalom.

Az irodalomnak valóban nagy és messzeható nevelő hatása van. Am az irodalom nem lógüres térben képződik, de még csak a népi talajban sem. Társadalmi hatóerők formázzák ki szükségyszerű osztályszempon-
tok szerint és ideológiai tartalma ilyképpen alakul. Ez az ideológiai tartalom az, amely befolyásolja a társadalmat, tehát visszahat oda, ahonnan keletkezett. A népies irodalmi irányzat maga is társadalmi kulturtermék. Ez nem a magyar puszták felől jön, nem az erdélyi bércek közül, nem a bácskai televényből. Nem is önmagából. Egy ellenforradalmi korszak neonacionalizmusa telíti meg ideológiai tartalommal, míg gyökere a társadalmi berendezkedés ama szociális nyúlványába ér le, amely a föld népét az ellenforradalmi átalakulás érdekkörébe vonta. Az utolsó tizenöt esztendő alatt az újjáéledő nacionalizmus közkeletivé tette a város és a falu közötti különbségek tárgyalását és a problémát mindenkor a falu javára döntötte el, mert természetesen a város iparosított tömegében, az ipari proletáriátusban látta ellenségét a fennálló társadalmi rendnek. A földmunkásság, amely a feudális csökevények öntudatlan őrzője volt, mint a hű nemzeti elem példaképe nőtt nemcsak politikai figurává, de az irodalom figurájává is ama szoros összefüggések kapcsán, amelyek az irodalmat a társadalmi ideológia kifejezőjévé teszik. A legfrissebb irodalmi mozgalom is így kapcsolódik egybe napjaink társadalmi és politikai törekvéseivel, immár azonban sokkal céltudatosabban, mint irodalmi elődei. Sőt a való helyzetet az fejezi ki legpontosabban, ha azt állapítjuk meg, hogy az uralkodó társadalmi állapotok viszonyainak megfelelően alakult ki ez az újabb irodalmi irányzat is.

A kiszgazda aranykor szelleme lengi át a faj- és népkultusznak ezt a kivirágzását, amelyet Pesten egy bronzrelief örökít meg mindössze: Bethlen kezét fog Nagyatáival. A feudális úr a kiszgazdával. Felemelkedést, vagy leereszkedést példáz-e vajjon ez az emlékezetes pillanat, tulajdonképpen egészen mindegy. De emléke annál éltetőbb. Az irodalmat kiterelbelyesítette és ez mind átfogóbbá válhatott azon a társadalmi fázison, amely „osztálybékén“ épült. Osztálybékén, amelyet abból magyarázott, hogy az eladósodott nagybirtok mind közelebb került a közép- és kisbirtokhoz, a kisbirtok a törpebirtokhoz, a törpebirtokos a szellérhez. Ahogy elszegényedett a föld és a falu. A föld, mondja ez az irodalom és egyszerre gondol a hitbizományokra, a holtkézi birtokokra, a kis magyar tanyákra, az eladósodott földesúrra és a csizmátlan szellérré. Ez így együtt számára a föld és a nép. Nincsenek köztük válaszfalak, egyformán szegények.

Az új népi irodalom ebből a szegénységből akar meggazdagodni.

Egy magyar kritikus, *Németh László* látott hozzá legelőbb, hogy azt az irodalmi forrongást, amely a társadalomnak a liberális demokráciából való kivetkőződése nyomán keletkezett, az általa helyesnek tartott irányba terelje. Ez a harcoss, még fiatal író, fejébe vette, hogy átalakítja a magyar gondolkodást és harminc kötetet ír össze záros határidőn belül Európáról. Középeurópáról és a magyarságról. A kérlelhetetlen vitalitás, amelynél csak az író önbizalma nagyobb („még semmi sem volt kivihetetlen, amiben csak a magam erejére kellett támaszkodni.“ — írja) úgy megtermékenyítette a fiatal magyar írógenerációt, hogy a szellemi epigonok egész raja öntötte el a magyar parnasszust. *Németh László* javára kell azonban elmondani, hogy a népies ideológia hitvallói között ő

a legeurópaibb szellem és a város-falu ellentételmélet vitáiban ő félti legkevésbé parasztjai himporát a városi kultúra légkörétől. Eltökélt nacionalizmusa azonban semmi áldozattól sem tartja vissza, hogy utat vágjon annak a szellemiségnek, amely népi-nemzeti ideológiai tartalommal követeli irányító jogát a magyar kulturterületen. Németh László így mondja el folyóiratában, a Tanuban az egybeterelésre irányuló kísérletét: „... 1931 tavaszán... Az újonnan összeszívargó írókat az új magyar feladatok felé akartam terelni, hadd kovácsoljon nemzedéket belőlük a küzdelem. Az egységes esztétikai hangulat, amelyre hivatkozhatam, megvolt, ezek az írók egy izlés és irányzúzavarból láboltak ki, tisztelték a fegyelmet, a konkrétumot, a nyelv és műalkotás örök szabályait, sajnos, nagyon elhelyezték a fogalmazásmód, amelyen törekvéseiket a maguk számára elhelyezték s a világnézeti zúzavarból inkább ösztönük, mint értelmük szabadította őket ki. Megpróbáltam, nem lehetne-e esztétikai jellegük méltánylása közben egy új magatartást fejteni ki tehetségükből, amely a magyar élet irányítására képessé tenné őket.“

A kísérlet akkor nem sikerült. Németh szerint azért, mert: „Egyesek nem értettek meg, mások nem akartak megérteni. A marxizmus reményei akkor voltak Európában a legfényesebbek s az íróknak fontosabb volt, hogy a kolozsvári Korunk mit vár tőlük, minthogy egy íróársuk, aki csak kritikusként, mit remél. A Nyugat, hogy az elkerülhetetlen új csoportosulást megakadályozza, nagy dicsőség-dömpinget rendezett s a Baumgarten-díjat a szellemi szubordináció szolgálatába állította. A fiatalok a nemzedék-fellépés kedvező pillanatát eljátszották, a nagy hajótörésből egy szál deszkám maradt: a Tanu.“

Az írói összefogás idővel mégis megtörtént. Ebben az esztendőben. A „magyar élet irányítására“, „Az új magyar feladatok“ szolgálatára együtt van immár egy írói tábor. De hát melyek ezek az „új“ feladatok? Németh László eredeti akciójának kudarcát társadalmi okokban keresi. Azt írja, meg kellett buknia annakidején, mert „a marxizmus reményei akkor voltak Európában a legfényesebbek.“ Nem veheti tehát tőlünk rossznéven Németh László, ha a magunk módján, bár ez esetben az ő módján is, ugyancsak társadalmi okokban keressük írói mozgalmának sikerességét. Világos, hogy ezutal a fasizmus előretörésére kell gondolnunk, amely egyedül lehet előfeltétele az előző kudarc után a sikernek. Nézzük meg tehát, milyen összefüggései vannak Németh Lászlóék irodalmi mozgalmának a fasizmussal.

Ez a mozgalom, amely irodalmi síkon tárja fel eredményeit, nem zárkózik el a gyakorlati megoldások keresésétől. Ebben élénken emlékeztetnek az orosz narodnikokra. (narod a. m. nép) Szerepük egy korszakot ölel fel és maguk a narodnikok ugyancsak javarészt az értelmiségből származtak. A parasztkérdés megoldását helyezték előtérbe, s vezéreik felhívására a „nép közé mentek“. Federatív szervezetükkel erőteljes, eszközökben békés propagandát folytattak a parasztnak, de részben a munkások között is egészen addig, míg egy részük a mozgalom tanulságait levonva, áttért a cárizmus elleni politikai harcra, felismerve, hogy az abszolutizmus megdöntése előfeltétele a szocializmusnak.

E történelmi analógia még abban is helytálló, hogy a narodnikok mozgalma (1869) is a szociális mozgalmak elfojtásának periódusára esett, miután a cári önkény kivégeztette a Föld és Szabadság (Zemlja i Volja) titkos mozgalmanak vezetőit.

A magyar narodnikok is a parasztkérdés megoldásának programjával lépnek fel a gyakorlati kérdések területén, járják a falvakat, riportoznak és cikkeznek, közben olvashatunk olyan agrárreform javaslatról, amely huszonöt évi időtartamra tervezi a földosztás lebonyolítását,

meghagyva az ezer holdon aluli birtokokat. Az agrárszocializmus félmegoldásainak programját élesztik, miközben könyörtelenül szembenállanak a tényleges szocializmussal és a szocialista mozgalom osztályharcával.

„Megvallom” — írja Németh László — „sokat gondolkoztam azon, elválaszthatók-e szocializmus és marxizmus; nem képmutatás-e szocialistának vallanunk magunkat, ha a marxizmus ellenfelei vagyunk... Az, hogy ki minek nevezi magát, izlés és meghatározás dolga; de hogy marxizmus és szocializmus elválaszthatatlanul összenőttek-e: ezt nem lehet hajlam és meghatározás önkényével eldönteni.“

„...a marxizmus a szocializmusnak kinőtt ruhája, melyet még a jó anya, a tizenkilencedik század adott rá... olyan elmeszesedett hüvely, amely megfojtással fenyegeti a mozgalmat.“

„A szocializmus a mozgalom, a marxizmus a mozgalom elmélete...“

„A szocializmus az én fogalmazásomban a védő rend és az új nemesség fogalma. S a marxizmus ellen azért küzdök, mert az álló rendet gép- és mechanizmussá akarja sülyeszteni... A marxizmus bűnei a szocializmus ellen: szellemi nyügévé lett a mozgalomnak; elriasztja tőle a kor vezérszemléit s elzárja a kor vezérszemléitől a mozgalomba kerülteket; bukott polgárokat ültet a munkásság nyakára, akik műveltségcsömörükben szembeállítják a feltörekvő emberi lehetőségekre kíváncsi munkást a hagyománnyal, melyet polgárinak bélyegeznek; lesüllyeszti a munkás-vezetők színvonalát s mint Oroszországban láttuk, a korlátolt-ság kiválasztását indítja meg köztük; a betű képmutatására tanítja s „felszabadult” embert, tétel-facsaró teológusokat és dogmákkal ölt csörteteket táplál, az érzés és gondolkodás hűségét megbünteti.“ (Tanu, 1934. VII. sz. Marxizmus és szocializmus.)

E pillanatban nem az a feladatunk, hogy vitába szálljunk e sorok szerzőjével és hogy kimutassuk mindannak abszurditását, amit állít. Más alkalommal erre vonatkozóan Németh László már megfelelő dialektikus feleletet kapott. (L. Korunk, IX. évf. 1934 februári szám. Jeszzenszky Erik és Németh László vitája.) E helyen azt az analízist kell elvégeznünk, amely kimutatja Németh Lászlóék ideológiájának fasisztikus elemeit, amelyek a fasisztált társadalom uralkodó ideológiájától elválaszthatatlanok, anélkül életképtelenek, nem is érthetők és kialakulásuk sem történhetett volna meg az alapbázis nélkül, ami nem egyéb, mint a fasisztált kapitalista társadalom. Nemcsak azonos törekvések, de azonos fogalmak, és meghatározások mutatják itt a származás családfáját.

Nem fogunk most elkalandozni a gyakorlati fasiszmus ama jelentkezési formájáig, amely a fináncetöke diktaturájában nyilvánul meg. Megmaradunk mi is az ideológiai síkon, az elméletek területein, ahol életberendezésünk társadalmi bölcséseit már kész feldolgozásban kaphatjuk.

Nos, itt kínálja magát az az elmélet, amely az „osztályok egyensúlyhelyzetéről” a fasiszta társadalomnak nemcsak gyakorlatban megkísérelt, de ideológiájában is legfőként kihangsúlyozott teoriáját nyújtja. Ez az elmélet van hivatva megdönteni a történelmi materializmusnak megállapítását az osztályharcok történelmi törvényszerűségéről. A fasiszmus a kapitalista társadalom belől elképzelt egy olyan államberendezkedést, ahol a korporatív szervezetek segítségével kialakul az „osztályok egyensúlyhelyzete” és megteremtődik az „osztálybéke.” A fasiszta „szocialisták” tehát legelső sorban az osztályharc szükségességét tagadják meg és mert a marxista szocialista mozgalom az osztályharc alapján áll, megtagadják a marxizmust. A marxizmus tehát nyilvánvalóan azért „kinőtt ruhája” a szocializmusnak, mert annyira hozzátapad, hogy lehetetlenné tesz minden olyan hajlékonyságot, amely elősegíthetné az „osztályok egyensúlyhelyzetét.” A marxizmus, amely tudatosította az osztályharc

lényegét, szükségszerűségét és célját, alapvető elmélete a szocialista mozgalomnak, amely nélkül ez nem hogy előrefejlődne, hanem visszazuhan az utópista szocializmus színvonalára. Míg azonban az utópista szocializmus fejlődésének útja elvezetett a tudományos szocializmusig, a marxizmusig, az ettől megfosztott szocialista mozgalom csak regresszív irányban haladhat, olyképpen, amint azt napjainkban láthatjuk, hogy védelmezőjévé válik a fasizált kapitalizmusnak. Németh Lászlóék homályos fogalmazása a „védő rendről“ nem jelent egyebet, mint az osztályharc fegyvereitől megfosztott „szocializmust“, amely meghagyja érintetlen fetisként az „álló rendet.“

Az a tábor, amely fasisztikus és népi törekvésekre összpontosítja szociális szándékait, a hitleri nemzeti szocializmus völksisch-fasiszta korszakában törvényszerűen ébreszti maga ellen a gyanút fajelméletével is. Ez a fajelmélet nem árja paragrafusokat emleget ugyan, de a faj jelentőségét erkölcsi sikon elismeri és mindenesetre a zsidóság az, amelyet e tétel tengelyébe beléhelyez.

„A hitlerista áramlat fénykorában“ — írja Németh — „arra a kérdésre, hogy a faji gondolatra kell-e felesküdnünk, ezt válaszoltam: Ha a faj embertani fogalom: nem; ha erkölcsi: igen. A népet többnyire tökéletlenül fedő élettani változat nem lehet eszmény, a nép sorsához illő magatartás: igen. Magyarországon a fajtisztaság német ideáljának nincs helye. A magyarságot sorsa és helyzete más népekre utalja. Vagy megtanul összefogónak lenni, vagy elpusztul. S hogy erre képes-e „annak egyik legfőbb próbája a zsidókérdés.“

„...a zsidóság sorsmeghatározta tulajdonságai csak addig jelentenek veszedelmet, amíg magyar öntudat, amelyhez alkalmazkodni lehet és kell, nincs.“ Mint azt régebben írta: „Vannak csoportok Magyarországon, amelyeket korlátok között kell tartani; de mi tarthatja korlátok közt, csak a magunk kiválósága. A csoportok életének is megvan a maga archimédeszi törvénye: mindenki csak annyi helyet foglalhat el a közéletben, amennyit nyom. Azzal, hogy az egyiket üldözötté tesszük, csak könnyelműségünket bizonyítjuk be.“ (Tanu, 1934. IX. sz. Egy különítményes vallomása.)

A zsidókérdés ime itt is rákerült a napirendre. De a harci mód nem az üldözés, hanem a verseny. A fajták versenye. Ez a verseny azonban nem új, mert ha társadalmi és gazdasági életünket nézzük, hasonló verseny volt eddig is. Az emberek eliramodtak, mint „szabad és egyenragú polgárok.“ Mire beérkeztek: zsidók voltak és magyarok. A közvélemény legalább is így látta őket. Most másfajta megkülönböztetéssel indulnak. Mi történik, ha ezt a „csoportot“ nem sikerül a „korlátok közé“ terelni? Aligha lesz ennek más eredménye, mint a „szabad polgárok“ versenyének, ahol ugyancsak tekintetbe vették az archimédeszi törvényt. Mert az elkerülhetetlen antiszemitizmust úgy hordja magán ez az elmélet, mint a fiahordó a kölykeit.

Alljon itt végül az a néhány sor, amelyben Németh László erről a mozgalomról képet fest:

„Aki a magyar közvéleményt ismeri, tudja, hogy a lelkekben rég kialakult egy harmadik oldal, amely jobbra és balra egyforma undorral tekint, s a kettőt együtt akarja elsöpörni. Hatalma egyelőre nincs ennek a harmadik oldalnak, de ha megindul a közhangulat színvallása, jobb és baloldal olyan pörén maradnak előtte, hogy mindenki csodálkozni fog, hogy uralkodhatott az a néhány csóré ember annyiakon... Ez a mozgalom most sorsdöntő óráit éli...“ (l. m. f.)

Legközelebb foglalkozni fogunk ezzel a „harmadik oldallal.“

Ujvári László